

2 NÄLKÄ KASVAA

Maailman kauppajärjestö, maatalous ja ruokaturvaa

Maailmankaupan vapautuminen muuttaa ruoan ja elintarvikkeiden tuotantoa ja kansainvälistä kauppaa. Maataloustuotteet ja elintarvikkeet rinnastetaan mihin tahansa muihin kauppatavaroihin. Kehitysmaiden ruokaturva vaarantuu

Maailman kauppajärjestö (WTO, World Trade Organization) aloitti toimintansa GATTin seuraajana vuoden 1995 alussa. Virallisesti WTO kehittää ja hallinnoi maailmankauppaa sääteleviä sopimuksia, joihin kuuluu myös sopimus maataloudesta. Muut sopimuksen osat käsittelevät tavaroiden ja palvelujen kauppaa, investointeja, teollis- ja tekijänoikeuksien kauppavaikutuksia, kauppariitojen ratkaisua ja kauppapoliittista maatutkintaa. Maataloussopimus käynnistää syvällisen muutoksen maailman elintarvikekaupassa ja valtioitten kansallisen maatalouspolitiikan linjauksissa. WTO:n oman muotoilun mukaan maataloussopimuksen tavoitteena on lisätä kansainvälisen elintarvikekaupan "oikeudenmukaisuutta, tasapainoa ja ennustettavuutta niin ruoan tuojille kuin viejillekin". Samalla sopimus merkitsee antautumista markkinavoimien armoille ruoantuotannossa ja elintarvikekaupassa.

Maatalous ja GATT

Tullitariffeja ja kauppaa koskeva yleissopimus eli GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) aloitti toimintansa vuonna 1948. Tämä YK-järjestelmään liittyvä sopimus toimi koko 47-vuotisen olemassaolonsa ajan "tilapäisenä" järjestelynä pienen sihteeristön turvin. GATTin päätavoitteena oli talouskasvun edistäminen. Vuonna 1994 GATTin 128 jäsentä päättivät muodostaa pysyvän maailmankauppaan erikoistuneen järjestön WTO:n eli Maailman kauppajärjestön. Maatalous on aina ollut osa GATTin sopimuksia ja neuvotteluja, muttei nykyisessä laajuudessa. Myös vanhat sopimukset rajoittivat tukia ja tullien ulkopuolisten kaupanesteiden käyttöä. Sopimuksen uudistamista vahvimmin ajaneet maat moittivat vanhaa sopimusta johdonmukaisuuden ja valvonnan mahdollisuuksien puutteesta. Aiemmin maatalouden ja elintarvikehuollon nähtiin lisäksi vaativan erityiskohtelua. Varhaiset GATTin säännöt sallivat valtioiden tasoittaa kansallista ruokavarantoaan ja ruoan kysyntää tuonnin rajoituksilla ja erilaisilla maataloustuilla. Maataloustuotteiden polkumyynti muihin maihin kiellettiin, mutta kieltoa ei noudatettu. Yhdysvallat ja Länsi-Euroopan maat alkoivat 1950-luvulta lähtien vaatia erikoisoikeuksia, joilla ne voisivat poiketa GATTin perussäännöistä. Vahvasti tuettu maatalous johti molemmilla alueilla ylituotantoon ja halun dumpata ylijäämät ulkomaille.

Uruguayn kierros

Uruguayn kierros eli viimeinen GATTin tullienalennuskierros käynnistyi vuonna 1986. Neuvottelut saatiin päätökseen vasta vuonna 1994 ankaran kädenväännön jälkeen. Suurimmat kiistat koskivat maataloutta, elintarvikekaupan sekä teollis- ja tekijänoikeuksien kauppavaikutuksia.

Maataloussopimuksen rakenne

Uruguay'n kierroksen tuloksina syntyneisiin WTO-sopimukseen kuuluva maataloussopimus jakaantuu kolmeen osaan. Jokainen niistä sisältää joukon periaatteita, jotka on hahmoteltu päätekstissä, sekä joukon maaohjelmia, jotka ovat päätekstin liitteinä. Maaohjelmat määrittelevät, miten yksittäiset valtiot toteuttavat sopimuksen sitoumukset. Koska ohjelmista neuvoteltiin maakohtaisesti, ne - ja niiden seuraukset - vaihtelevat suurestikin.

Maataloussopimuksen viralliset sitoumukset

- tuotteiden helpompi markkinoillepääsy. Tavoite saavutetaan poistamalla tullien ulkopuoliset kaupanesteet sekä alentamalla tulleja
- paikalliset markkinat avataan
- vientitukia alennetaan
- kotimaisen tuotannon valtiontukia alennetaan
- kehitysmailla on oikeus pitempiin siirtymäaikoihin veloitteiden toteuttamisessa - vain vähiten kehittyneet maat saavat vapautuksen veloitteista

Markkinoillepääsy

Elintarvikkeiden markkinoillepääsyä saavat rajoittaa vain tullit. Maataloussopimuksen mukaan tullien ulkopuoliset tuonnin esteet, kuten tuontirajoitukset, kiintiöt, erilaiset verot, minimituontihinnat, valtion kauppasäännöt ja vapaaehtoiset rajoitukset täytyy vähitellen poistaa ja/tai muuttaa tulleiksi. Sopimus vaatii tullien alentamista tietyn ajanjakson kuluessa, jotta tuonnin osuus voi kasvaa. Teollisuusmaissa tulleja täytyy alentaa keskimäärin 36 prosenttia kuuden vuoden kuluessa. Yksittäisten hyödykkeiden tullien on madalluttava vähintään 15 prosenttia. Kehitysmaissa jokaisen hyödykkeen tullien on laskettava vähintään 10 prosenttia. Keskimääräisten leikkausten on oltava 24 prosenttia kymmenen vuoden aikana. Vähiten kehittyneiden maitten ei tarvitse alentaa tullejaan. Erikoiskohtelulauseke sallii tuontirajoitusten käytön joillekin aroille tuotteille (esimerkiksi riisille) ylimenokauden aikana.

Markkinoillepääsyt seurauksia

Sopimus markkinoillepääsystä auttaa ylikansallisia yhtiöitä valtamaan kehitysmaamarkkinoita yhtiöiden toiveiden mukaisesti. Kriittiset tutkijat ja ryhmät toteavat, että paikalliset kulutustottumukset, maataloustuotanto, elinolosuhteet ja toimeentulomahdollisuudet köyhimmässä maissa muuttuvat merkittävästi, kun markkinat jylläävät omilla ehdoillaan, eikä vastavoimia sallita. Kansalaisjärjestöt arvostelevat sopimusta myös siitä, että se käytännössä velvoittaa valtiot tuomaan tietyn minimiosuuden elintarvikkeistaan, jopa silloin, kun kotimaassa on ylijäämiä. Tuontivelvoite pätee riippumatta siitä, millaisia seurauksia elintarviketuonnista koituu maaseutuyhteisöille, ympäristölle ja ruokaturvalle. Tämä luo vähitellen riippuvuutta tuonnista. Koska ruoan tuonti vaatii valuuttaa, kehitysmaiden on tuotannossaan keskityttävä vientilajeihin eli esimerkiksi kahviin, kaakaon, teehen ja kumiin. Kehitys syventää köyhimpien maiden velkakierrettä ja lisää niiden taloudellista riippuvuutta muista maista. Ruoan tuonnin ja ns. rahalajien viennin seurauksena monista maista on tullut erityisen haavoittuvia rakennesopeutusohjelmille, joitten nimissä täytyy uhrata kotimainen kehitys ja turvallisuus, jotta ulkomainen velka saadaan maksetuksi ja vienti kasvamaan. Sen sijaan, että tuottaisivat elintarvikkeita, monet kehitysmaat keskittyvät muutoinkin vientituotantoon, jotta saisivat valuuttaa.

Kansalliset tuet

Sopimus vaatii WTO:n jäsenmaita leikkaamaan kansallisia maataloustukiaan. Tuet mitataan rahassa ja ne ilmoitetaan kokonaistuen mittausten menetelmällä eli AMS:llä (Aggregate Measure of Support). Sopimustekstin mukaan jokaisen maan kokonais-AMS:n tulisi laskea tietyn ajan kuluessa: teollisuusmaissa 20 prosenttia kuuden vuoden aikana ja kehitysmaissa 13,3 prosenttia kymmenen vuoden aikana.

Vientikilpailu

Maataloussopimus vaatii teollistuneiden WTO:n jäsenmaiden alentavan suoria vientitukiaan 36 prosenttia ja alentavan tuetun viennin kokonaismäärää 21 prosenttia vuoteen 2000 mennessä. Prosenttiluvut vertautuvat vuosien 1986-1990 tasoon. Kehitysmaiden vientitukien täytyy laskea 24 prosenttia ja tuettujen vientituotteiden kokonaismäärän 14 prosenttia. Maataloussopimus sallii WTO:n jäsenmaiden käyttävän pakotteita polkumyyntiä vastaan, mikäli alihintaiset tuontituotteet uhkaavat kotimaisen teollisuuden kilpailukykyä.

SPS-sopimus

Sopimus terveys- ja kasvinsuojelutoimista eli SPS-sopimus (Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures) koskee elintarvikekauppaan kuuluvien kasvi- ja eläinkunnan tuotteiden terveys- ja turvallisuuskysymyksiä. Sopimus vaatii WTO:n jäsenmaat harmonisoimaan ruoan terveellisyysstandardit YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestön FAO:n Codex Alimentarius -komission laatimien sääntöjen mukaisiksi. Codex Alimentarius -komission työn tulos on ollut monille pettymys. Komissiossa valtioiden virallisina edustajina istui lukuisa joukko kansainvälisten jättiyhtiöiden edustajia, jotka ajoivat läpi heikot standardit. SPS-sopimuksen mukaan maat, jotka haluavat omaksua tiukemmat turvallisuusstandardit, voivat tehdä niin vain siinä tapauksessa, että standardit ovat "välttämättömiä" ihmisten, eläinten tai kasvien suojelulle, ja mikäli standardit perustuvat "tieteellisiin periaatteisiin" ja niitä ylläpidetään "riittävän tieteellisen todistusvoiman tukemina". Jos tieteellinen todistusvoima puuttuu, valtiot voivat kehittää omia standardejaan "saatavissa olevaan pysyvään tietoon" perustuen kuitenkin samalla kehittellen "objektiivisempia todistustapoja" säännöstensä tueksi.

TRIPs-sopimus

Sopimus teollis- ja tekijänoikeuksien kauppavaikutuksista (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPs) oli Uruguay'n kierroksella pitkällisten kiistojen kohde. Teollis- ja tekijänoikeudet (joskus puhutaan myös intellektuaalioikeuksista) viittaavat oikeuksiin valmistaa, käyttää ja myydä uutta tuotetta tai teknologiaa yleensä 17-20 vuoden ajan. Oikeus myönnetään keksijälle, tekijälle tai yhtiölle, joka vaatii oikeuksia tekijän sijaan. Oikeudet saavat joko patentin, tavaramerkin tai tekijänoikeuden muodon ja ne ovat perinteisesti kuuluneet kansallisen lainsäädännön piiriin. WTO:n jäsenmaiden täytyy harmonisoida kansalliset teollis- ja tekijänoikeuksia koskevat lait TRIPs-sopimuksen mukaisiksi. Esimerkiksi kasvilajikkeiden tai kasvien ominaisuuksien suojelu toteutetaan patentein tai tehokkaan erityisjärjestelmän (ns. sui generis -järjestelmän) avulla tai näiden yhdistelmällä. Tästä TRIPs-sopimuksen kohdasta neuvotellaan uudelleen vuonna 1999. Erityisen laajakantoisia vaikutuksia TRIPs-sopimuksella on lääkekasvien ja siementen käyttöoikeuksiin. Jos patentinhaltija, esimerkiksi suuryhtiö tai tutkimuslaitos, kontrolloi vaikkapa siementen käyttö- ja myyntioikeuksia pitkiä aikoja ja samalla tekee pientuottajien ja viljelijöiden siemenkaupan laittomaksi, hinnat nousevat. Myös viljelytavat, satojen määrä sekä ajankohdat voivat muuttua, riippuen siitä mitä siemeniä ja lajikkeita yhtiöt haluavat myydä pientuottajille.

TRIMs-sopimus

Sopimus kauppaan liittyvistä investointitoimista eli TRIMs-sopimus (Agreement on Trade-Related Investment Measures) rajoittaa tapoja, joilla WTO:n jäsenvaltiot voivat säännöstellä ulkomaisia sijoituksia. Monet kansalliset lait, jotka vaativat tietyn tyyppisiä investointeja edellytyksenä ulkomaisten yhtiöiden markkinoillepääsulle, pidetään WTO:n perustamissopimuksessa kauppaa rajoittavina ja sopimuksen vastaisina.

Voittajat ja häviäjät

YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestön FAO:n vuonna 1995 julkaiseman tutkimuksen

mukaan WTO-sopimusten maataloussopimus estää ruoan kulutuksen kasvua maailmanlaajuisesti, mutta erityisesti niissä köyhissä maissa, jotka eivät ole saavuttaneet ruokaomavaraisuutta. Saman arvion mukaan elintarviketuotannon kokonaismäärä vähenee. Merkittävimmin vähenee riisin, lihan (paitsi naudanlihan), maitotaloustuotteiden, kahvin ja teen tuotanto. Afrikka, Aasia ja Latinalainen Amerikka häviävät eniten ja näiden alueiden ruokaturva on kriittisimmin uhattuna. Arvion mukaan Itä-Aasia tuo tulevaisuudessa alueelleen 60 prosenttia enemmän maataloustuotteita kuin aikaisemmin. Etelä-Aasian elintarvikekauppa pienenee. Latinalaisessa Amerikassa maataloustuotteiden hinnat nousevat - erityisesti vehnän, riisin, rasvojen ja öljyjen, naudanlihan, maitotuotteiden ja sokerin hinnat. Afrikan maat kärsivät kaikkein eniten. Ne joutuvat maksamaan entistä kovemman hinnan ulkomaisista maataloustuotteista, jos monopoliasemassa toimivat yhtiöt määräävät hintatason miten haluavat.

Elintarvikkeiden hintojen jyrkkä kohoaminen puolestaan johtaa ruoan saannin vähenemiseen ja mahdollisesti jopa nälänhätään maissa, joilla ei ole varaa väestönsä ruokahuoltoon. Saharan eteläpuoleinen Afrikka on samalla alue, joka jo ennestään kärsii eniten pitkäaikaisesta aliravitsemuksesta. Kaksi kolmasosaa maailman köyhistä asuu Saharan eteläpuoleisessa Afrikassa ja eteläisessä Aasiassa. Saharan eteläpuoleisessa Afrikassa 80 prosenttia köyhistä asuu maaseudulla. Näyttää siltä, että ylikansalliset yhtiöt korjaavat maataloussopimuksen hyödyt. Suurinta osaa maailman elintarvikekauppaa hallitsee kourallinen suuryhtiöitä. Puolenkymmentä yhtiötä vastaa jopa 90 prosentista vehnän, maissin, kahvin, teen, ananaksen, puuvillan, tupakan, juutin ja metsätuotteiden vientikaupasta maailmassa. Ja samat yhtiöt, jotka hallitsevat elintarvikkeiden vientikauppaa, hallitsevat myös varastointia, kuljetuksia ja elintarvikkeiden jalostusta. WTO-sopimusta arvostelevat talousasiantuntijat toteavat, että WTO:n synnyn suora seuraus on kansainvälisten yhtiöiden vallan kasvu ja muutamien jättyyhtiöiden entistä selvempi monopoliasema maailman elintarvikemarkkinoilla.

Siirtymäkauden tuki vähiten kehittyneille maille

WTO myöntää, että sopimuksen tultua voimaan vähiten kehittyneet ja ruoan tuonnista riippuvaiset maat kohtaavat vaikeuksia. Ongelma on saada tuotua peruselintarvikkeita kohtuullisella hinnalla ja ehdoilla. Pulmaa paikkaamaan laadittiin tilapäinen ruoka-apuohjelma ja maatalouden kehitysohjelmia, joita teollisuusmaitten on määrä tukea. Maailman valuuttarahasto ja Maailmanpankki voivat myöntää rahoitusta kaupalliselle ruoantuonnille.

Lisää vapauksia

WTO-pakettiin kuuluva maataloussopimus on vasta elintarvikekaupan vapautumisen alku. Elintarvikekaupan lisääntyvään vapautumiseen tähtäävät neuvottelut käynnistyvät jälleen vuonna 1999.

Muita seurauksia

Vaikka maailmankaupan vapautumisen onkin katsottu vaikuttavan myönteisesti talouskasvuun, on eri asia, ketkä hyötyvät talouskasvusta. Pohjoisen tiedotusvälineet eivät ole juuri kertoneet maataloussopimuksen kielteistä seurauksista. Kriittiset taloustutkijat ja kansalaisjärjestöt nostavat esille elintarvikekaupan vapautumiskehityksen valtapoliittisia taustoja ja todellisia uhkia.

Kansalaisjärjestöt painottavat, että:

- Päätös sitoo köyhät maat velkakierteeseen ja riippuvuuteen. Sopimus estää ruokaturvan toteutumisen monissa maissa.
- WTO-maataloussopimus sinetöi ylikansallisten yhtiöiden vallan määrätä maailman ruokavarantojen suuruudesta ja liikkeistä. Sopimus ei säätele ylikansallisten yhtiöiden

toimintaa.

- WTO-sopimukset uhkaavat murentaa kansalliset ympäristö- ja turvallisuusstandardit. Kestävän kehityksen periaatteet on unohdettu sopimuksista.
- Oikeudet kasvien ja siementen käyttöön ja jalostukseen otetaan pois paikallisyhteisöiltä, kun oikeuksista tehdään yhtiöiden patenteilla suojaamaa omaisuutta.
- Elintarviketuotannon ja -kaupan globalisaatio kaventaa ruoan pientuottajien ja kuluttajien oikeuksia ja toimeentuloa erityisesti kehitysmaissa.
- Kun luonnonvaroja riistävä tehomaatalous valtaa alaa, ympäristön tila vaarantuu monissa maissa. Ruoan ravintoarvo laskee edelleen.
- Maataloustuotteiden ylituotanto jatkuu edelleen teollisuusmaissa ja alituotanto etelän kehitysmaissa.
- WTO:n päätöksenteko on salaista. Kansalaisjärjestöillä ei ole vaikutusmahdollisuutta järjestössä.

Mitä kansalaisjärjestöt ja -ryhmät voivat tehdä?

Ryhmiä on syntynyt suojelemaan maaseutuväestön oikeutta luonnonvaroihin. Monissa maissa erityisesti naisten ryhmät toimivat pienimuotoisen, kestävän maatalouden puolesta terveyden, toimeentulon ja ruokaturvan takaajana.

Toimintaesimerkkejä:

- **kannustaa** paikallisyhteisön ehdoilla toimivaa kestäväää maataloutta keinona taata väestön ruokaturva, ruoan puhtaus ja terveellisyys ja kulttuurin säilyminen
- **herättää** keskustelua niistä maataloussopimuksen ehdoista, jotka uhkaavat maaseutuväestön toimeentuloa sekä kansallista ja alueellista ruokaturvaa
- **kampanjoida** ruoan tarkoituksenmukaisten terveys- ja turvallisuusstandardien puolesta, mukaanlukien ne kansalliset säännöt, jotka ovat tiukempia kuin FAO:n komission laatimat ja maataloussopimuksessa määritellyt säännöt
- **kampanjoida** kaikkien elämänmuotojen patentoimista vastaan ja maanviljelijöiden oikeuksien puolesta, jotta he voisivat tuottaa ja käyttää itse tuottamiaan kasvinsiemeniä
- **kampanjoida** ylikansallisten yhtiöiden monopoliasemaa vastaan elintarvikkeiden maailmankaupassa, asemaa jota WTO-sopimus vahvisti
- **kampanjoida** köyhien maiden ruokaturvan puolesta samoin kuin ympäristönsuojelussa tehdään. Köyhimpien maiden ruokaomavaraisuuteen tähtäävät toimet olisi sallittava.
- **vaadittava** oikeutta ruokaan ihmisten perusoikeudeksi

Lähteet:

Alternative Report on Trade. ICDA, 1995.

Food and International Trade. FAO, 1996.

How Secure Is Our Food? WEDO, 1995.

Maailman kauppajärjestön perustamissopimus ja sen liitesopimukset. UM, 1996.

World Trade Organization - Trading into the Future. WTO, 1995

Toimittanut Pauliina Parviainen
